

Period austrougarske vladavine

Period austrougarske uprave Bosna i Hercegovina bila je od Kongresa velikih sila u Berlinu, 13. jula 1878. godine, pod okupacijom Austro-Ugarske, koja je imala privremeni karakter, uz formalno zadržavanje sultanovog suvereniteta.

(iz Monografije "Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine", izdanje 2010.godine)

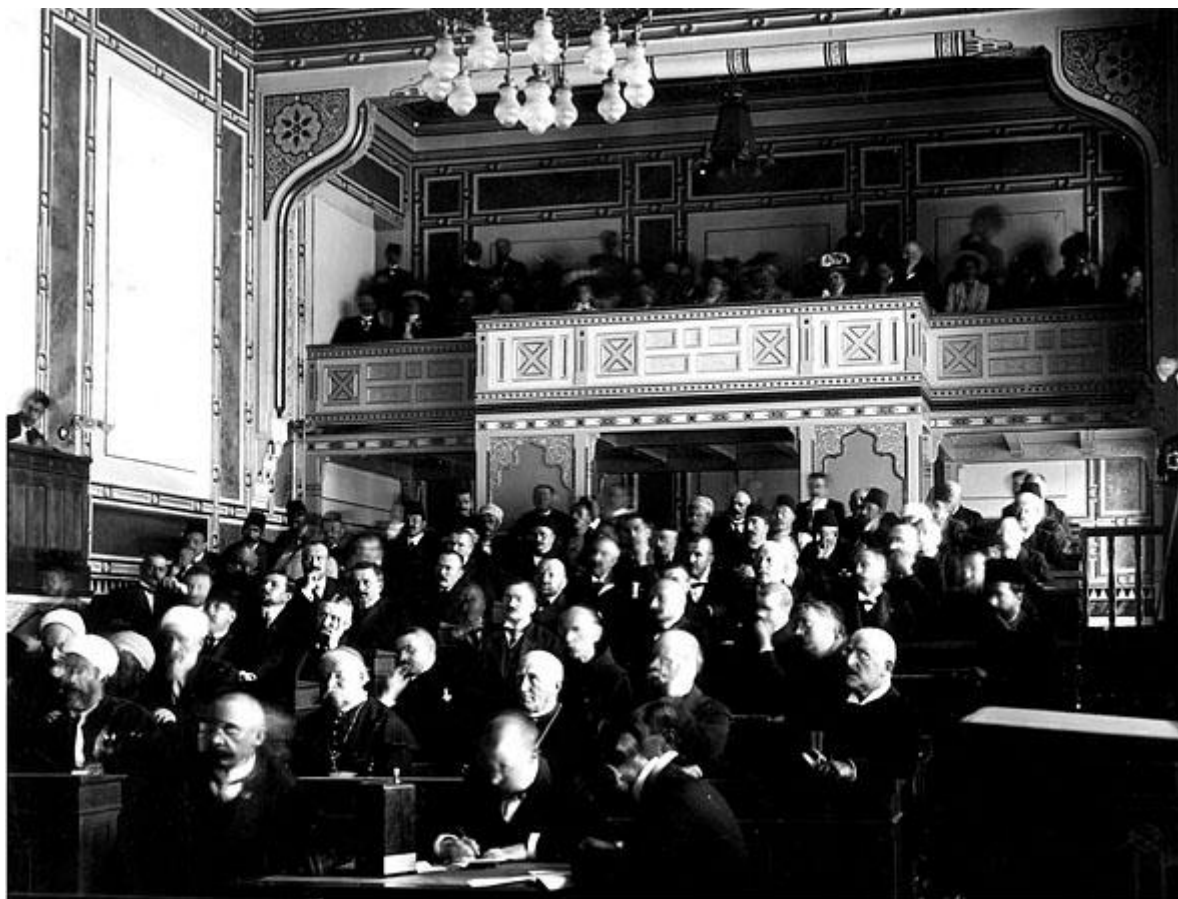

Od 1908. do 1918. godine Austro-Ugarska je, suprotno odredbama Berlinskog kongresa, i formalno anektirala Bosnu i Hercegovinu. Od proglašenja aneksije, koja je opravdavana potrebom donošenja ustava i demokratizacijom političkog života uvođenjem sabora, do izdavanja ustava za Bosnu i Hercegovinu prošlo je više od 15 mjeseci. Nakon dugih priprema i ustavne ankete, on je i proglašen 20. februara 1910. godine pod nazivom Zemaljski ustav (Štatut) za Bosnu i Hercegovinu. Statut je svim zemaljskim pripadnicima garantirao jednakost pred zakonom. Iako je ovaj ustav bio prilično ograničen i nije domaćim ljudima i institucijama davao mnogo ovlaštenja već je vrhovna uprava ostala u rukama Zajedničkog ministarstva finansija u Beču, njegov značaj je neosporan, jer je on označio početak ustavnog poretka u našoj zemlji. On je u politički život zemlje unio tri nove institucije od kojih je Sabor svakako najvažnija. Iako s ograničenim legislativnim pravima, Sabor je bio institucija bez koje se nisu mogla riješiti značajna pitanja. On je imao pravo da sarađuje na onim pitanjima koja zakonom o upravljanju u Bosni i Hercegovini nisu bila u isključivoj nadležnosti parlamenata Austrije i Ugarske. Donošenjem Ustava i početkom rada Sabora bila je završena izgradnja ustavnopravnog poretka u Bosni i Hercegovini u doba austrougarske uprave.

Ograničenja Sabora bila su višestruka. Sabor nije mogao samostalno predlagati i donositi zakone, a o nekim pitanjima nije mogao ni raspravljati. Zemaljska vlada za svoj rad nije odgovarala Saboru niti je sastav Vlade zavisio od Sabora. S druge strane, Vlada je zavisila od ovog predstavništva u pogledu sredstava kojima je raspolagala jer je visina godišnjeg budžeta zavisila od Sabora. Iako Sabor nije mogao samostalno

odlučivati o najvažnijim pitanjima za zemlju i narod, ipak su se iz istupa saborskih poslanika mogle uočiti težnje pojedinih društvenih slojeva koje su oni predstavljali, o čemu su austrougarske vlasti vodile računa.

Mada je kurijalni princip kao neefikasan bio napušten u Austriji 1907. godine i prešlo se na opće pravo glasa, Bosanski sabor je zbog specifičnih okolnosti bio zasnovan na konfesionalnom i kurijalnom principu. Imao je 20 virilnih članova i 72 izborna poslanika. Svaka od tri konfesije davala je po pet virilnih članova u Sabor, dok je Jevrejima dat jedan virilni glas. Virilni članovi Sabora bili su: reis-ul-ulema, direktor vakufsko-mearifske uprave, sarajevski i mostarski muftija i po imenovanju najstariji muftija, četiri mitropolita, potpredsjednik Velikog upravnog i prosvjetnog savjeta Srpske pravoslavne crkve, rimokatolički nadbiskup, dva provincijala franjevačkog reda, sefardski nadržabin sarajevski, predsjednik Vrhovnog suda, predsjednik Advokatske komore u Sarajevu, zatim načelnik grada Sarajeva i predsjednik Trgovačke i zanatske komore u Sarajevu.

Otvaranje Bosanskohercegovačkog sabora

Prema Izbornom redu (zakonu), stanovništvo je bilo podijeljeno u tri kurije. Prvoj kuriji pripadala su sva lica koja svojim posjedom, općim pore-skim obavezama ili svojim obrazovanjem čine poseban socijalni sloj stanovništva. Ona je obuhvatala muslimanske zemljoposjednike begove i age, bogate trgovce i industrijalce, diplomirane visokoškolce i vojna lica. Pripadalo joj je 18 mandata u Saboru. U drugu kuriju ulazilo je gradsko

stanovništvo onih mjesta koja imaju gradski statut ili se upravljaju po zakonu od 21. marta 1907. godine, a koje nije spadalo u prvu kuriju. Ova kurija davala je 22 poslanika u Sabor. Trećoj kuriji pripadalo je sve seosko stanovništvo koje nije pripadalo ni prvoj ni drugoj kuriji. Ovoj kuriji pripadala su 43 mandata. Prema konfesionalnom zemaljskom ključu, pravoslavnim je pripadao 31, muslimanima 24, katolicima 16, a Jevrejima jedan mandat (u drugoj kuriji). Predsjedništvo Sabora nisu birali poslanici, nego ga je postavljao car. Vlada je u svom radu bila potpuno nezavisna od Sabora, koji je imao pravo Zemaljskoj vladi upućivati samo peticije.

Nakon provedenih izbora, redovnih u maju i naknadnih u septembru 1910. godine, u Sabor su ušle četiri političke stranke. Sve mandate predviđene za pravoslavne dobila je Srpska narodna organizacija (31), Muslimanska narodna organizacija sve mandate predviđene za muslimane (24), dok su mandate predviđene za katolike podijelili Hrvatska narodna zajednica (12) i Hrvatska katolička udruga (4). U pogledu socijalnog sastava Sabora dominirali su intelektualci (45) i zemljoposjednici (24). U Sabor je izabrano i više poznatih kulturnih i javnih radnika tog vremena. Članovi Sabora bili su, naprimjer, književnik Svetozar Ćorović, jedan od najvažnijih vođa bošnjačko-muslimanskog autonomnog pokreta Ali-beg Firdus, nadbiskup dr. Josip Štadler, srpski kulturni, nacionalni i politički radnik Petar Kočić, kulturni stvaralac Safvetbeg Bašagić, dr. Nikola Mandić, dr. Jozo Sunarić, dr. Murad Sarić, dr. Nikola Stojanović, dr. Jefto Dedijer, dr. Mustaj-beg Mutevelić, dr. Milan Srškić, Šerif ef. Arnautović i drugi.

Predstavnici Zemaljske vlade, iako nisu bili članovi Sabora i nisu učestvovali u glasanju prilikom donošenja određenih zakonskih osnova, bili su veoma značajan činilac u radu Sabora i nerijetko su njihovi stavovi određivali pravce saborskih diskusija pa i izglasavanje određenih prijedloga i zakona. Ovu značajnu ulogu Zemaljska vlada dobila je Ustavom Bosne i Hercegovine, kojim je Saboru onemogućena kontrola nad njenim radom. Poslije majskih izbora zemlju je posjetio car Franjo Josip.

Tom prilikom je 31. maja izdao patent i za 15. juni 1910. godine sazvao Sabor koji se i okupio u zakazani dan. Prvi predsjednik Sabora bio je Ali-beg Firdus, a potpredsjednici Vojislav Šola i dr. Nikola Mandić. S obzirom da je Ali-beg Firdus bio na smrtničkoj postelji, dužnost predsjednika Sabora je tokom cijelog prvog zasjedanja obavljao Vojislav Šola. Kasnije će za predsjednika Sabora biti imenovan Safvet-beg Bašagić. Otvaranje Sabora bilo je popraćeno neuspjelim pokušajem ubistva generala Marjana Varešanina na Carevoj ćupriji, prilikom povratka s otvaranja. Atentator, srpski omladinac Bogdan Žerajić ubio se kako bi onemogućio istragu.

U početku rada Sabora svi poslanici su, bez obzira kojoj su političkoj stranci pripadali, uglavnom zajednički nastupali prema Zemaljskoj vladi i složno radili. Radilo se u želji da

se u okviru postojećih ovlaštenja Sabor iskoristi za poboljšanje političkog i ekonomskog položaja zemlje. Uslijedio je i zajednički zahtjev poslanika da se prošire ustavna ovlaštenja Sabora rezolucijom od 23. juna 1910. godine. Poslanici su složno radili i na nekim konkretnim pitanjima poput ukidanja zabrane održavanja analfabetskih kurseva, zahtjeva da se ne postavljaju mađarski natpisi na željeznici, zahtjeva da se ukine njemački jezik u unutrašnjem saobraćaju, da se donese novi zakon o šumskim globama koji je značajno olakšao položaj seljaštva, kao i na drugim pitanjima. Sukobi u Saboru počeli su prilikom rasprave o Nacrtu zakona o poštanskoj štedionici krajem 1910. i početkom 1911. godine, a pokretanje agrarnog pitanja u Saboru definitivno je prekinulo sporazumni rad i dovelo do pregrupiranja i traženja saveznika među političkim grupama u Saboru i do nastojanja Zemaljske vlade da stvori radnu većinu, sastavljenu od poslanika iz sve tri vjersko-nacionalne grupe. U toku četiri zasjedanja Sabor je raspravljao o brojnim pitanjima, bilo da se radilo o zakonima koji su došli u Sabor na inicijativu vlasti, bilo da su ih pokretali sami poslanici. S obzirom da je svake godine vladin prijedlog budžeta bio veći od onog iz prethodne, pravo Sabora da votira budžet bila je realno njegova najveća ustavom definirana snaga, pa su poslanici nastojali da izglasavanje za njih važnih zakona vežu uz votiranje budžeta. Ipak, najznačajnija pitanja u Saboru bila su agrarno i pitanje zemljoposjeda općenito, koje je obilježilo prvo i dijelom četvrto zasjedanje, te jezičko pitanje kao ključni dio nacionalnog pitanja, a kroz oba su se prelamali nacionalni odnosi u ovom predstavničkom tijelu.

Bosanskohercegovački zemaljski sabor postao je mjesto vrlo čestih rasprava o agrarnom pitanju. Nastala je podjela, pri čemu su tri glavne grupe bile formirane po vjersko-nacionalnom ključu, dok je četvrti učesnik bila Zemaljska vlada i njeni predstavnici na saborskim zasjedanjima. Ipak, mora se istaknuti da je glavna borba vođena između bošnjačkih ¹ i srpskih poslanika, jer su zemljoposjednici uglavnom bili muslimani, a zakupci/kmetovi većinom pravoslavni. Na prvom zasjedanju iznosili su se argumenti za opravdanost željenog načina rješavanja agrarnog pitanja, postavljala terminološka i suštinska pitanja povezana s agrarnim pitanjem - šta obuhvata agrarno pitanje, da li je obrađivač čiflučke zemlje kmet ili zakupac, kojeg su porijekla pravoslavni i muslimani u Bosni i Hercegovini i koja je od ovih grupa starija u Bosni i koja, posljedično, ima više prava na zemlju, da li je odnos između zemljoposjednika i obrađivača privatnopravnog ili javnopravnog karaktera, koji su motivi vodili austrougarsku upravu da pristupi eksternoj kolonizaciji – da unaprijedi poljoprivredu ili oslabi srpsku etničku kompaktnost na određenim prostorima u Bosni i Hercegovini – i neka druga pitanja povezana s agrarom.

Rezidencija Konak bila je sjedište zemaljskog poglavara za Bosnu i Hercegovinu u vrijeme austrougarske uprave. Svoju rezidencijalnu namjenu zadržala je do danas.

Na drugom zasjedanju birali su se saborski odbori, govorilo o jezičkom pitanju, raspravljalo o cestama, o nepravilnostima pri izdavanju zakupa tuzlanske soli, raspravljalo o budžetu koji je na drugom zasjedanju i odbijen, kritizirala policijska sila tokom đaćkih demonstracija pred sarajevskom katedralom protiv bana Cuvaja i uvođenja komesarijata u Hrvatskoj. Kako se Vlada našla u sukobu s cijelim Saborom, odlučila je da zatvori drugo zasjedanje.

U periodu od 1912. do 1914. godine zvanična državna politika najviše se bavila problemom izgradnje željeznica u Bosni i Hercegovini i nastojanjem da za svoje investicione programe osigura podršku svih grupa u Saboru. Osim toga, u žiži hrvatsko-srpskih rasprava i mimoilaženja bilo je jezičko pitanje. Došlo je i do određenih prestrojavanja u političkim strankama.

Novi zajednički ministar finansija Leon Bilinski je na međustranačkoj konferenciji, 10. juna 1912. godine, izložio svoj investicioni program zahtijevajući i očekujući bezrezervnu podršku. Kako je većina u Vladi odlučila usvojiti program uz određene izmjene, Bilinski je na to poručio da će investicioni program provesti bez Sabora. Ipak, poslije određene neodlučnosti muslimansko-hrvatski blok i grupa oko "Srpske riječi" pristaju da u cjelini prihvate ministrov investicioni program i da izglasaju budžet, čime je vlast osigurala uslove da se za 22. oktobar 1912. godine sazove treće zasjedanje Sabora. Očekivano, i pored opstrukcija opozicije, izglasan je budžet i nepromijenjeni Zakon o željeznicama.

Nakon toga izbija kriza zbog jezičkog pitanja, kao jednog od najvažnijih potpitanja nacionalnog pitanja. U unutrašnjim političkim odnosima jezičko pitanje se i u saborskom periodu odnosilo na definiranje naziva jezika i korištenje pisma, a ne na suštinu samog jezika. I pored različitog pristupa nacionalno-političkih grupa u Saboru nazivu jezika, konačno je 1912. godine postignut sporazum o jezičkom pitanju nakon popuštanja Hrvata, koji su prihvatili da se jezik zvanično nazove srpsko-hrvatski. Ostao je problem kako s Vladom riješiti jezičko pitanje koje od tada dobiva primarno socijalnu i ekonomsku dimenziju.

S ciljem rješavanja jezičkog pitanja u svom interesu, domaći politički akteri nastojali su ovo pitanje povezati s rješenjem drugih spornih pitanja koje je vlast nastojala dogovoriti u Saboru. To se posebno odnosilo na pitanje vladinih strateških investicionih programa i budžeta, čije su izglasavanje poslanici nastojali povezati s rješavanjem niza svojih zahtjeva. U vezi sa izglasavanjem Zakona o gradnji novih željeznica u novembru 1912. godine, sve saborske grupe zahtijevale su da se srpsko-hrvatski prethodno ozakoni kao vanjski i unutrašnji službeni jezik željeznica. Iako je Zakon o gradnji željeznica izglasan zahvaljujući glasovima radne većine, Sabor je votiranje vladinog prijedloga budžeta za 1913. godinu uslovio zahtjevom da srpsko-hrvatski postane jedini zvanični jezik. Kada su austrougarske vlasti uvidjele da Sabor neće votirati budžet za 1913. godinu bez rješenja jezičkog pitanja u duhu zahtjeva poslanika, zasjedanje Sabora prekinuto je 18. decembra 1912. godine na neodređeno vrijeme. Zasjedanje nije ni nastavljeno, već je formalno zaključeno u vrijeme skadarske krize 4. maja 1913. godine. Kada je u proljeće 1913. godine došlo do međunarodne krize zbog austrougarskog ultimatumu Crnoj Gori da napusti zauzeti Skadar, vlast je u strahu od reakcije Srba u Bosni i Hercegovini 3. maja 1913. godine u zemlji uvela posebne mjere i suspendirala osam najvažnijih članova Ustava. Pošto se 15. maja iste godine crnogorska vojska povukla iz Skadra, ukinute su i posebne mjere.

U vrijeme skadarske krize grupa okupljena oko "Srpske riječi" našla se u teškoj situaciji i u procijepu između vlasti i srpske javnosti pa je 12 poslanika ove grupe 19. septembra 1913. godine vratilo svoje mandate. Na naknadnim izborima prazna mjesta uglavnom su popunili kandidati provladine novoosnovane Srpske narodne stranke advokata Danila Dimovića (devet mandata), čime su se stekli uslovi da se 29. decembra 1913. godine sazove posljednje (četvrto) zasjedanje Sabora. Nakon što su prevaziđeni problemi u formiranju radne većine, u ljeto 1913. godine postignut je kompromis o Zakonu o zvaničnom i nastavnom jeziku. Nova vladina koalicija (muslimanski i hrvatski saborski klubovi i srpska grupa Danila Dimovića) i Zemaljska vlada sporazumjeli su se da se u Bosni i Hercegovini omogući upotreba srpsko-hrvatskog jezika i u unutrašnjoj službi na željeznicama, koliko to dozvoljavaju vojni interesi. Poslije dobivanja

saglasnosti od ugarske i austrijske vlade da će jezički zakon biti prihvaćen, provladina saborska većina ga je izglasala odmah po otvaranju Sabora, 30. decembra 1913. godine. Sankcioniranjem ovog zakona srpsko-hrvatski jezik uveden je u sve organe uprave u Bosni i Hercegovini uz ograničenja na zemaljskim željeznicama, gdje zbog vojno-strateških razloga njemački jezik zadržava primat.

U toku ovog relativno mirnog zasjedanja ponovo su pokrenuta pitanja agrara, predstavljanja Bosne i Hercegovine u zajedničkim delegacijama, kao i pitanje naziva i upotrebe zvaničnog jezika. U prvoj polovini 1914. godine usvojeno je nekoliko važnih prijedloga zakona o investicijama. U tom periodu dolazi i do previranja u vladinoj saborskoj većini, unutar sve tri nacionalne grupe.

Saborska djelatnost prekinuta je atentatom Gavrila Principa na prestolonasljednika Franza Ferdinanda 28. juna 1914. godine u Sarajevu. Ubrzo nakon atentata, 9. jula 1914. godine formalno je zaključeno četvrto saborsko zasjedanje. Austro-Ugarska je 28. jula objavila rat Srbiji, čime je počeo Prvi svjetski rat, a 15. februara 1915. godine car je raspustio Sabor. Događaji koji su uslijedili nakon atentata onemogućili su sankcioniranje nekih usvojenih zakona u Saboru, kao i provođenje donesenih, za koja su čak bila pribavljena i novčana sredstva.

Iz analize odnosa prema pokretanim pitanjima u Saboru i međusobnih odnosa poslaničkih grupa može se vidjeti način na koji su domaće političke snage prihvatile parlamentarizam. Za vrijeme postojanja Sabora i kroz njegove aktivnosti tekao je proces izrastanja nacionalnih političkih organizacija u moderne političke stranke, koje su se profilirale kroz rad ovog parlamentarnog tijela. Kroz njegov rad mogu su pratiti brojna pitanja i odnosi, a posebno agrarno pitanje i unutrašnjopolitička kretanja, kao i međunacionalni odnosi u Bosni i Hercegovini u ustavnom periodu. Sporazumni rad političkih stranaka i opcija u Saboru pozitivno se odrazio na kretanja u društvu, dok su nesporazumi do kojih je dolazilo među političkim strankama i njihovim disidentskim grupama negativno uticali na stabilnost u zemlji i na odnose među bosansko-hercegovačkim stanovništvom.

– Doc. dr. Edin Radušić

1 Prilikom pisanja ovog teksta pojavila se dilema koji izraz koristiti za bošnjačko-muslimansko stanovništvo i njihove političke predstavnike: Bošnjaci ili Muslimani? S obzirom da ih svi izvori iz ovog perioda nominiraju kao Muslimane i da sve njihove institucije imaju prefiks Musliman, a s druge strane da je sadašnja nominacija za tu grupu stanovništva Bošnjaci odlučili smo se za kombinirano korištenje oba naziva, pri čemu se muslimanska nominacija koristi uz institucije, i pri korištenju sintagmi iz izvora, a bošnjačka, uz grupe ili pojedince kao dio naroda. (op. a.)